

ALEVİLİKTE OCAK KAVRAMI: ANLAM VE TARİHSEL ARKA PLAN

Ali YAMAN*

Özet

Bilindiği üzere ocak kavramı tarihsel ve sosyolojik olarak Türk halk inançlarında büyük yer tutmaktadır. Ocak, aile kurumu ile eşdeğer tutulmakta bu anlamda da çok yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. Bu anlamda sözlükler, ocak kavramına ilişkin çok fazla veri sunmaktadır. Dede ailelerine dayanan Ocak örgütlenmesi Alevilik'in temel kurumlarından. Onların toplumsal rolleri sadece dinsel alanla sınırlı olmayıp başka alanları da içine almaktaydı. Ocak üyeleri yani Dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlardı. Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağlayan çok etkili bir güç olmuştur. Alevi Dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan ocaklara bağlıdır. Bundan dolayı kendilerine Ocakzâde de denilir. Ocakzâde dedelerin Peygamber soyundan geldikleri yani evlad-ı resul oldukları kabul edilir ve bu nedenle "seyyid" adı ile de anılırlar. Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergahların ve Nakibül Eşraflar'ın onaylarını taşıyan belgeler, yani şecereler, bulunur. Dedelerin çoğu "gezici"dirler, bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek, dinsel törenler düzenler, topluluğu bilgilendirir ve anlaşmazlıkları giderirler. Ocakzâde dedeler arasında "El ele el Hakk'a" şeklinde de ifade edilebilen, "Mürşid-Pir-Rehber" şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Yüzyıllardır dilden dile dolayan menkıbeler ve şecerelere göre Ağuiçen, Sarı Saltık, Hıdır Abdal, Baba Mansur, Hubyar Sultan, Şah İbrahim Veli gibi Dede ocaklarına adlarını veren şahsiyetlerin bu konuları Soy, Keramet, ve Hizmet olarak özetlenebilecek özelliklere dayanmaktadır.

Bu makalede öncelikle eski Türk topluluklarında ocak olgusunun yeri ve önemi üzerinde durularak, daha sonra ise ayrıntılı şekilde etimolojik boyutu, Alevilik-Bektaşılık literatüründeki yeri, tarihsel ve sosyolojik boyutları genel olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşılık, Ocak kavramı, Alevi Ocakları, Eski Türkler.

THE CONCEPT OF OCAK AND INSTITUTION IN ALEVISM: MEANING AND HISTORICAL BACKGROUND

Abstract

The concept of Ocak has a very important place historically as well as sociologically in Turkish folk beliefs. Since Ocak is considered equal to family as a term, it has a wide range of usage in Turkish language. Ocak organization which is based on Dede families is one of the basic institutions of Alevism. Their social roles are not just confined to the religious domain,

* Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu / Türkiye, ayaman@yahoo.com

but also include other ones. Ocak members (Dedes) are at the top of the social hierarchy. Their authority and power of sanction over the community have been effective means for maintaining social order.

Alevi Dedes are affiliated to the ocaks of various cities of Turkey. That is why they are also entitled with the term Ocakzâde. The Ocakzâde Dedes are assumed to be descendants of the Prophet (Evlad-ı Resul), and are accordingly called “seyyid.” In order to prove that, there are documents (genealogies) that holds confirmation of certain lodges and Nakibül Eşraf (chief of the descendants of the Prophet). Most of the dedes are travelling, in other words they periodically visit their disciples to perform ceremonies, inform the community, and resolve the disagreements between them. It is also known that there is a division of labour among the Ocakzâde Dedes like mürşid-pir-rehber, which can also be expressed with the principle “El ele el Hakk’a.” Dedes, belonging to ocaks, create such an internal hierarchical order to serve the disciples. According to the epics and genealogies, the positions of personalities, who gave their names to ocaks such as Ağuiçen, Sarı Saltık, Hıdır Abdal, Baba Mansur, Hubyar Sultan, Şah İbrahim Veli, are based on some characteristics about their ancestry, miracles, and services.

This article, firstly, analyzes the status and the importance of the concept of Ocak in historical Turkish societies. Then it focuses on the etymology of the term and its place in Alevi-Bektashi literature and it concludes with exploring historical and sociological dimensions of the concept in Alevism-Bektashism.

Keywords: Alevism, Bektashism, Ocak term, Alevi Ocaks, Ancient Turks.

Giriş

Bilindiği üzere ateş, bütün insanlık tarihi boyunca sahip olduğu yer itibarıyla yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ateşin bütün insan topluluklarında önemli ve/veya kutsal bir yeri olmakla birlikte farklı coğrafyalarda farklı insan topluluklarının onunla ilgili farklılıklar içeren bakış açılarına sahip oldukları ve yaşamlarında farklı rol ve işlevler yükledikleri söylenebilir. İnsanlık tarihi bakımından önemli bir gelişme olan ateşin bulunması ile birlikte ocağın da tarih sahnesine çıktığı söylenebilir. Eski Türklerde de ateş ve onunla ilintili ocak kavramların da geçmişten bugüne hayatın çeşitli alanlarında çok yaygın bir kullanım kazandığı görülmektedir. Bu incelemede, öncelikle eski Türk topluluklarında ocak olgusunun yeri ve önemi üzerinde durularak daha sonra ayrıntılı şekilde etimolojik boyutu, Alevilik-Bektaşılık literatüründeki yeri, tarihsel ve sosyolojik boyutları genel olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Eski Türklere Ocak

Ocak/ateş kültürünün eski Türk topluluklarında önemli bir yer tuttuğuna ve bunun eski geleneklerle bağlantılı olduğuna dair bu konuda çalışmalarında oldukça kapsamlı bilgi veren İnan ve Ögel başta olmak üzere birçok araştırmacı görüş belirtmiştir. İnan, ocak sözcüğünün eski metinlerde ve daha sonraları soy ve sülale anlamında da kullanıldığını, boyların en küçük birimlerini bildirmek için ocak, ağıl, arış (arıs) terimlerinin de kullanıldığını ifade etmiştir. Radloff'a göre de "ocak"ın anlamlarından biri "aile, soy, sülale"dir. Çağataycada oçak, kabile anlamında kullanılırken Kamus-i Türkî yazarı Şemseddin Sami, bu terimi mecazen büyük aile şeklinde açıklamıştır. XV. yüzyılda tespit edilen Ebamüslimname'de geçen "ocak" kelimesinin ise "sülale" anlamında kullanıldığı görülmektedir (İnan, 1998: 638). Ayrıca ocak kültürü, ateş kültürü ile birlikte değerlendirilmektedir (Er, 1998: 83-91). Hatta Moğol topluluklarına da ateş kültürünün Türklere geçtiği ifade edilmektedir. Altaylı ve Yakut Türk boylarında ocak ve ateş üzerine pek çok efsane ve inanış bulunmaktadır. Şöyle ki Şamanlıkta ateşin her şeyi temizlediğine ve kötü ruhları kovduğuna inanılmaktadır. Aynı şekilde bu inançlar Türklere Müslümanlaştıktan sonra da Başkırtlar, Kazaklar ve Kırgızlar arasında da sürdürülmüştür. (İnan, 1976: 41 vd.) İnan, ocak kültürü hakkında "...Ateş ruhuna hitaben okunan şaman ilahilerinden anlaşıldığına göre aile ocağı kültürü ile ateş kültürü birbirinden ayırt edilemez. Aynı zamanda ocak kültürü atalar kültürüyle bağlantılıdır; şaman dualarında 'atamızın yaktığı ocak denir...' şeklinde bilgi vermektedir (İnan, 1976: 43-44). Türk mitolojisinde ocağın yerine ilişkin olarak Ögel, "...ocak, ailenin temel sembolüdür..." demektedir. (Ögel, 2002: 495) Ateş, ocak karşısında yapılan dualar, ritüeller, ateşe ve ocağa kurban kesmek, selam vermek, ateş ve ocak karşısında and içmek, onu koruyucu görmek gibi inanışlar ateşe ve ocağa duyulan saygıyı, ona atfedilen kutsallığı açıkça göstermektedir (Bezertinov, 2008). Bezertinov, Kam'ın evlilik sırasında ut-ana (ateş ana)'ya yönelik bir duasını şöyle vermektedir: "...senin lütfunla bu ateş yanar. Böylece evimiz kötü ruhlardan ve insanların zararlarından korunur. Güzellikler devam eder. Kötülükler tamamen yok olsun, binlerce yıl ateş hep yansın hiç sönmeyin. Ut-ana bizden hayır dualarını esirgeme..." (Bezertinov, 2008: 140) Her ocağın ayrı bir sahibi ve koruyucusu olduğunu (Ögel, 2002: 496) her ailenin bir ocağının var olduğunu ifade eden Ögel, eski Türklere aile ocağı kavramının önemini ve Anadolu'da da başka şekiller altında devam ettiğini vurgulayarak Ata ocağı, baba ocağı şeklinde kullanılan sözleri eski inanışlarımızla ilintilendirmektedir (Ögel, 2002: 502).

Yine eski Türk mitolojisinde ocak ile bağlantılı ocaklı deyimi bulunmaktadır. İnsanların albastı vb. kötü ruhların uzaklaştırmak için ocaklı kişilere başvurduğu görülmektedir. Kırgız-Kazaklarda albastı, ocaklılardan korkmaktadır. (İnan, 1998: 259-260) Kazak-Kırgızlarda Ulu Cüz'e bağlı "Ocaklı" adlı bir kabile bulunmaktadır ki (İnan, 1998: 2), bu adın ateş ve/veya ocakla ilgili olup olmadığı konusunda bir şey söylemek zordur.

Sözcük Anlamı Olarak Ocak

Ocak sözcüğünün tanımı, gerek akademik çevrelere gerekse diğer kullanıcılara hitap eden genel Türkçe sözlükler tarandığında "aile, soy, sülale" anlamlarında kullanıldığı bilgisi yer almakla birlikte, Alevilikteki özel kullanımının yer almadığı görülmektedir. "Ocak" kavramının Alevilikte kullanıldığı şekliyle sözlüklerde yer almasının oldukça yeni olduğu söylenebilir. Alevilik ve onunla ilgili konuların literatürde uğradığı ihmal düşünüldüğünde bu durumun da olağan karşılanması gerekmektedir. Osmanlı döneminden günümüze daha çok kırsal muhitlerde yaşayan ve her yönden, merkeze göre çevreye ait özellikler sergileyen Alevi topluluklar pek çok yönleriyle meçhul olarak var olmayı sürdürmüşlerdir. Son 20-30 yıllık süreçte Alevilikle ilgili konular kamuoyunda sıkça tartışılmaya başladığı gibi Alevilik konusu bir tabu olmaktan çıkarak akademik çevrelerin de ilgi duyduğu bir alan hâline gelebilmiştir. TDK Sözlüğüne Alevilikle ilgili bazı sözcüklerin girişi, oldukça yeni bir olgudur. TDK'nın İnternette erişime açık olan Büyük Sözlük'te Alevi sözcüğünün "Hz. Ali'ye bağlı olan kimse" şeklinde; Bektaşî sözcüğünün ise "1. Hacı Bektaş Velî'nin tarikatına girmiş olan kimse. 2. Hacı Bektaş Velî'nin (1242-1377) kurduğu tarikattan olan kimse. Bu tarikata da Bektaşîlik denir." şeklinde iki anlamı verilmektedir (TDK, 2011). Bu bağlamda örneğin "Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te Alevilikteki kullanımına en yakın açıklamanın yer aldığı görülmektedir. Burada da Alevi sözcüğü yerine Bektaşî sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Şöyle ki, Türkçe "ocak" ve Farsça oğul anlamına gelen "zâde" sözcüğünün bileşiminden oluşan ocakzâde sözcüğünün karşılığı olarak "Hazreti Peygamber soyundan geldikleri, seyit oldukları kabul edilen Bektaşî babalarının soyundan gelen dedeler için kullanılırdı..." denilmektedir. (Ayverdi, 2005: 2375) Bu ifadelerin konunun teknik ayrıntılarını bilen uzmanlarca eksik bulunacağı ortada olmakla birlikte, sözcüğün Alevilikteki kullanımına yakın bir anlamı vermesi bakımından da önemlidir. Yine Osmanlı Döneminde "Kapıkulu Ocaklarına bağlı olan, ocaktan olan" anlamında "Ocaklı" kavramı sıkça kullanılmıştır. Yurtluk-ocaklık,

ocaklık müessesesi (Akdağ, 1995a: 238; Akdağ, 1995b: 39) şeklinde de rastlanan “ocaklık” kavramı “babadan oğula geçmek üzere verilen vazife ve mülk” anlamında kullanılmış, tumar ve has için kullanılan genel bir deyim işlevi görmüştür (Sami, 1991: 1003). Bolu Salnamesi’nde bu, şu şekilde ifade edilmektedir: “Sancaklar alaybeyi, veya mirlivâ tâbir olunan bir tuğlu ümerâya bırakılır her sancak hâsılâtının mikdârına göre “hâs, zeâmet, timâr, evkâf, ocaklık” olmak üzere tertib edilerek erbab-ı istihkâka tevcih olunurdu...” (Kayapınar vd., 2008: 256) Ocaklık-yurtluk Çaldıran Savaşı sonrasında Osmanlı’nın, Safevilerle olan sınırında bulunan Kürt beylerine tahsis edilen ve aynı zamanda taraflara belli yükümlülükler veren toprakları ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Meydan Larousse, 1972: 463).

Bu kavram, Osmanlılarda Kapıkulu askerinin en önemli sınıfını oluşturan Yeniçerileri nitelemek üzere Yeniçeri Ocağı şeklinde de kullanılmaktadır. Acemi Ocağı, Ocak Ağaları, Ocak başı, Ocak emekdarı, Ocak erkânı Ocak kaşıkçısı, Ocak zabıtları, Ocaklı gibi Yeniçeri ve saray teşkilatı bünyesinde var olan çeşitli unvanlar bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1988: 208, 563; İlgürel, 2001). Ayrıca Acemi Ocağı şeklinde de bir askeri sınıf da bulunmaktadır. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te “Ocak-ı Bektâşiyân: (Yeniçeri ocağı Hacı Bektaş Velî’ye bağlı sayıldığı için) Yeniçeri teşkilâtı.” şeklinde yer almaktadır (Ayverdi, 2005: 2375).

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan kapsamlı Büyük Türkçe Sözlük’te ocak sözcüğünün anlamları şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. 2. Şömine. 3. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet. 4. Kahvelerde, kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer. 5. Yer üstünde veya yer altında cevher çıkarılan yer. 6. Bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçası. 7. Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer. 8. Yılın birinci ayı, kânunusani. 9. Yeniçeri teşkilatını oluşturan odalardan her biri. 10. Ev, aile, soy. 11. Halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile. Bunun dışında Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, Tarih Terimleri Sözlüğü, Tarama Sözlüğü, Kişi Adları Sözlüğü’nden verilen anlamları ise şu şekilde sıralanabilir: 1. Ateş. 2. Eski ve soylu aile. 3. Dedelerden beri belirli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan aile. 4. Fide ya da ağaç dikmek için açılan çukur. 5. Su değirmenlerinde suyun akıtıldığı ve çarkın indirildiği yer. 6. Bir yerde toplu olarak bulunan fındık ağaçları. 7. Türbe, adanılan yer, eski ve soylu aile. 8. Çay bitkisinin dikilmesi için hazırlanan toprak. 9. yeniçeri ocağı.

10.yurt. 11. Üzüm asması, kavun, karpuz, hıyar, kabak gibi bitkilerin deveği. 12. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer. 13. Ev, aile, soy. Yine aynı yerde Ocak adını taşıyan biri Erzincan, biri Erzurum, biri Trabzon ve diğeri de Rize’de olmak üzere dört yerleşim birimi bulunmaktadır. Görüldüğü üzere ocak sözcüğünün çok yaygın kullanım alanı olup örneğin eski metinlerde “...iki göz degirman ocağımızın...” şeklinde kullanımına da rastlanmaktadır (Çöpoğlu, ty: 183). Bunların dışında ocak sözcüğünün tıp, gökbilim, kimya ve madencilik alanlarındaki anlamlarını ise konuyu genişletmemek amacıyla burada vermiyoruz.

Başbakanlık Arşivi kayıtlarına ilişkin bir çalışmada ise konargöçer Türkmen ve Yörükân taifesinden olup Maraş Eyaleti, Hamideli, Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib Sancakları, Uluborlu, Irla, Edirne, Payas, Zülkadiriye ve Erzincan Kazâlarında Ocak, Ocaklı, Ocakca (Ocakcı) ve Ocakuşağı olarak geçen oymak, aşiret ve cemaat isimleri yer almaktadır (Türkay, 1979: 607-608) .

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türkiye Türkçesi’nde ocak sözcüğünün karşılığı olarak Azerbaycan Türkçesinde ocag, Başkurt Türkçesi’nde usak, Kazak Türkçesi’nde oşak, şanırak, üy, Kırgız Türkçesi’nde oçok, Özbek Türkçesi’nde oçak, Tatar Türkçesi’nde uçak, Türkmen Türkçesi’nde ocak, Uygur Türkçesi’nde oçak ve Rusçada oçag olarak vermektedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 656-657).

Geleneksel Alevi Kaynaklarında Ocak Kavramı

Ocak sözcüğünün etimolojisi ve farklı anlamlarda yaygın kullanımı konusuna değindikten sonra esas konumuz olan Alevilik boyutuna gelmek gerekir. Belirtilmelidir ki, meselenin sosyal ve tarihsel boyutu, etimolojik boyutundan çok daha karmaşık bir nitelik göstermektedir. Alevilikte ocak kavramı; dede, seyyid, pir, mürşid, rehber gibi adlarla da anılan dinsel hizmetleri gören kişilerin ailelerini, soylarını nitelemek üzere kullanılan bir kavramdır. Bu ailelerden gelenlerin bir dede ocağından geldiklerini de belirtmek üzere ocakzâde kavramı da kullanılmaktadır.

Ocak kavramının ne zamandan bu yana dede ailelerini nitelemek üzere kullanıldığı konusu Aleviliğin yüzyıllardır dinsel hizmetlerinin görülmesi işlevine sahip ocak kurumunun kökenini, oluşumunu veya bir başka benzerinden dönüşümünü aydınlatması bakımından da önem taşımaktadır. Bu noktada bize Aleviliğin anlaşılması noktasında temel referans konumundaki yazılı ve sözlü kaynaklar ışık tutabilir. Aleviliğin sosyal, tarihsel sürecin bir sonucu olarak daha

kırsal dolayısıyla sözlü geleneğin daha ağırlıklı yer tuttuğu bilinmektedir. Ancak buna rağmen geleneksel Aleviliğin kaynakları olarak görülebilecek yazılı kaynaklardan da söz etmek olanaklıdır. Burada sadece genel olarak belirtirsek; bunları Buyruk, Menakıbnâme, Velayet-nâme, Cönk defterleri, İcazet-nâme, mektup vb. belgeler olarak sayabiliriz. Bu belgeler üzerinde derinlemesine incelemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Biz burada bir fikir vermesi bakımından konuyu ele alacağız.

Buyruk, Menakıb-nâme, Velayet-nâme gibi adlarla anılan geleneksel Alevi kaynaklarında ocak kavramının kullanılmadığını görüyoruz. Dinsel hizmetlerde yol gösterici olmak bakımından da Dedelerin el kitabı konumundaki Buyruklarda ocak kavramının, dede ailelerini niteleyecek şekilde yer almaması oldukça dikkat çekicidir. Aynı şekilde Velayet-nâme, Menakıb-nâme gibi Hacı Bektaş Velî, Abdal Musa vd. erenlerle ilgili olayları menkıbevi tarzda ele alan kitaplarda da bu kavram kullanılmamaktadır. Ancak ocak ve ateşe kutsiyet ve saygı anlamında yer aldığı görülmektedir. Aleviler arasında Buyruk olarak adlandırılan, Prof. Dr. Ahmet Taşgün tarafından hazırlanan Konya Mevlana Müzesi Yazmaları Ferid Uğur Kitaplığında 1172 numarada bulunan, “Bisâtî, Menâkıbu'l-Esrâr Behçetü'l-Ahrâr” adlı elyazmasında ocak ve ateşin kutsallığına vurgu yapılarak ocak ve ateş, mürşitlikle ilişkilendirilmektedir: “..Ve dahi ayn-ı cem arasında sümkürmek ve tükürmek terk edeptir. Meğer destmal içine ala, ocağa ve çırağa karşı dahi terk edeptir. Zira ocak ve ateş mürşit mesabesindedir. Her dem çiğ pişirir, onun için mürşittir...” (Taşgün, Bisâtî Buyruğu)

Demek ki bu kavramın bugün kullanıldığı anlamıyla yerleşmesi bu kaynakların yazıldıkları dönemden sonrasına uzanmaktadır. Cönklerde bu kavrama rastlanmaktadır. Örneğin ünlü Alevi ozanı ve aynı zamanda kendisi de bir ocakzâde olan Pir Sultan Abdal'ın bir deyişinde “Ocakoğlu ocağından gelince” ve “ocakoğlu ocağından varınca” şeklinde Alevilikte kullanıldığı anlamıyla kullanılmaktadır (Avcı, 2008: 826-827). Bu örnekleri Kul Himmet, Şah Hatayi ve diğer Alevi ozanlarının deyişlerinin yer aldığı Cönk defterlerini inceleyerek artırmak mümkündür. Ancak burada Cönklerin ne zaman yazıldıkları ve zamanla başka aşık veya zakirlerce yeniden söylenmeleri, yazılmaları sorunu gündeme gelmektedir. Bu bilgilerin ışığında “ocak” kavramının en erken kullanımının XVI. yüzyıldan itibaren söz konusu olduğu varsayımını ileri sürebiliriz. Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı ocaklardan gelen dedelere verilen icazet-nâmelere gelince bunların üzerinde daha ayrıntılı şekilde durmak istiyoruz.

Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı Orta Anadolu Bölgesinde Tokat, Almus'a bağlı Cehet Kasabası'nda mensupları bulunan Eraslan Ocağı ile ilgili belgeler incelendiğinde şöyle bir sonuçla karşılaşırız: Elimizdeki belgelere kronolojik olarak bakarsak 1314 ve 1340 tarihli iki eski yazı Osmanlıca belge; 1950 ve 1962 tarihli iki yeni Türkçe belge bulunmaktadır. Bu belgelerin tamamını değil ama ilgili cümlelerini vermekle yetineceğiz. Bunlardan 21 Teşrin-i Evvel 1314 tarihli ve Çelebilerden Hüseyin Efendi-zâde'nin mühürünü taşıyan icazetnâmede "... bu kerre Eraslan evlâdından tarikatlı Bektaş Dede Dergâh-ı Hazret-i Pîr-i dest-gîr'e gelüb, bir kıt'a icâzetnâme-i dervîşânemizi taleb kılmış..." şeklinde, Es-seyyid Ahmed Cemaleddin an evlâd-ı Hacı Bektaş Velî'nin mühürünü taşıyan 4 Kânun-i Sanî 1340 tarihli icazetnâmede ise "... Ali Dede oğlu merhum Bektaş Efendi'nin yerine mahdumu bulunan Ali Ağa'yı tarikat hizmeti bi'l-ibka vazifeye tayin edilmiştir..." ifadesi yer almaktadır.

Daha yakın zamana ait belgelerden Hamdullah Efendi Mahdumu Cemalettin Ulusoy tarafından verilmiş 10 Aralık 1950 tarihli icazetnamede "...Yukarıda zikredilen Eraslan Ocağı'na mensup Ali oğlu (Hüseyin Aslan'ı) Bizzat tarafımdan Dede tayin ettim. Hepiniz itaat edeceksiniz..." şeklinde, Veliyeddin Efendi Zade tarafından verilmiş 7 Aralık 1962 tarihli icazetnamede "...Reşadiye'nin Ceğet köyünden Eraslan evlatlarından Ali oğlu Hüseyin Aslan müteaddit defa buraya gelip Dergah-ı Hazret-i Pîr'i ziyaret etmiş olmakla Eraslan ocağına bağlı talibanın kendisine lazım gelen hürmet, itaat ve inkiyatta bulunmaları iş'ar bilvesile cümleye mahsus selam ve beyan-ı muhabbet olunur..." ifadesi yer almaktadır.

Ağlarca İbrahim Ocağı'na ait 1 Receb 1301 tarihli Hacı Bektaş Velî Evlatlarından Ed-dâî Abdüllatif tarafından verilen icazetnamenin bir bölümün "... Kuldanlı-oğullarından Köse Ali Dede oğlu Satılmış Dede'nin oğlu Seyyid Hasan Dede.." şeklinde, Hacı Bektaş Velî Evlatlarından Es-seyyid Ahmed Cemaleddin tarafından verilen aynı belgenin devamında "... Ağlarca İbrahim evladlarından Sadık Baba oğlu Bektaş Baba, bu defa Hz. Pîr efendimiz hazretlerinin merkad-i mutahharalarını tavaf ve ziyaret edüb, muma-ileyhin ocağına müteallik olan ve müntesib bulunan tâliban ve muhibban bil-cümle Biz Bektaş Baba'ya inkiyad ve itaat edesiz, icâzetname gereğince âmil olasız..." ifadesi yer almaktadır. Aynı ocağa ait Cemalettin Yusuf tarafından verilmiş 27.12.1955 tarihli ve 29 Haziran 1980 tarihinde yenilenmiş bir icazet-nâmede ise "...Zilenin Çıkrıkçı mahallesinden Ahmet oğlu Hüseyin Yıldız 1203 tarihli Eş-şeyh Abdullatif Çelebi tarafından Satılmış oğlu Seyit Hasan Dede'ye verilen ve aynı icazetnameyi teyiden Ahmet Cemaleddin Efendi

tarafından 1301 tarihinde Sadık Baba oğlu Bektaş Baba'ya verilen icazetleri ibraz etmiş, yukarıda ismi geçen Kuldanlı-oğullarından Ağlarca İbrahim evlatlarından olduğunu beyan etmekle, bu evlattan olan Zile'nin Çıkrıkçı mahallesinden Mehmet oğlu Hüseyin Yıldız'a işbu icazet verilmekle, mumaileyhin ocağına müntesip bulunan cümle talibanın itaat ve inkiyatta bulunmaları iş'ar bilvesile cümleye selam ve beyan-ı muhabbet olunur..." ifadeleri yer almaktadır.

Çelebilerden alındığı anlaşılan Hamza Baba Ocağı'na ait bir diğer icazet-namede ise "...Hamza Baba Köyü'nde ikamet eden Hamza Baba evlatlarından olan Rıza Özer mahdumu Ali İhsan Özer'in Hamza Baba'nın evlatlarından olduğu aşikar olduğundan Hamza Baba Dergahı'na bağlı olanların Ali İhsan Özer'e eskiden olduğu gibi bağlılıklarını devam ettirerek kendisine lazım gelen hürmet, itaat ve inkiyatta bulunmaları iş'ar bilvesile cümleye selam ve beyanı muhabbet olunur..." ifadeleri yer almaktadır.

Seyit Bilal Ocağı'na ait 12 Ekim 1981 tarihli bir icazetnamede ise "...Niksar'ın Geyran Köyü'nden Seyit Bilal Evlatlarından Mekanoglu Evlatlarından Ali oğlu Mustafa Erdoğan buraya gelip Dergah-ı Hazret-i Pir'i ziyaret etmiş görüşmüş. Evvelce babası Ali Erdoğan da gelmiş gitmiş ellerindeki vesikalarda evvelce tetkik edilmiş olduğundan Mekanoglu Ocağı'na bağlı talibanın kendisine lazım gelen itaat ve inkiyatta bulunmaları iş'ar bilvesile cümleye selam ve beyanı muhabbet olunur..." ifadeleri yer almaktadır.

Yine incelediğimiz Alevi Ocakzâdelerinden Kara Baba Evladı'na verilen 1217 tarihli belgede "... Aziz ceddim, ariflerin sultanı, aşıkların burhanı Hz. Hünkâr Hacı Bektaş Velî (K.S.) hazretlerinin Asitanesine Kara Baba Sultan Evladından İbrahim Halife bin Mahmud Halife yüz süre gelip tarik-i evliya'yı kabul kılıp eline sofraya ve çerağ ve seng-i tığ ve icazet ve inabet verildi ve ..." şeklinde, Garip Musa Evlatlarına verilen 1315 tarihli hilâfet-nâmede "... Bu cümleden Fakrın hakikatını ve Fenafillahı arzulayan, hadimu'l-Fukara ve'l-Mesakin İsmail Halife bin Abdülaziz Halife ki, Garip Musa evladındandır..." ifadesi yer almaktadır.

Seyit Ali Sultan Evlatlarına verilen 1271 tarihli icazetnamede "...Kutb'ül Arifin...El-Hac Bektaş Velî (K.S.) hazretlerinin tarikat-ı aliyyesine müntesip Hüveyk Kazası'nda Sinekli Köyü'nde oturan Seyit Ali Sultan evlatlarından Seyit Velîyettin Halife b. Seyit Ali Halife b. Seyit Süleyman b. Seyyit Balan b. Seyyit Demir b. Seyit Budak b. Seyit Karaali b. Seyit Şaban b. Seyit Çoban b. Seyit Karababa b. Seyit Sersem b. Seyitali Sultan evlatlarından Seyit Velîyettin oğlu Mustafa Halife (edemallah) icazet verdik ki..." ifadesi yer almaktadır.

Koca Haydar Evlatlarına verilen 1273 tarihli icazetnamede “...cedd-i azizim Sultan’ul-arifin ezeli ve burhanul aşikan-ı lemyezeli Hazreti Hünkar El-Hac Bektaş Veli (K.S.) Hazretlerinin tarikat-ı aliyyesine müntesip Koca Haydar evlatlarından Erzade Baba’nın oğlu Cafer Halife tarikat-ı evliyayı kabul edip yedine sofraya ve çerağ ve sekt-i tiğ ve izn-i icazet ve inabet verildi ve halifelik safa ve nazar olundu...” ifadesi yer almaktadır.

Yukarıda ilgili ifadeleri alıntılanan ocakzâdelere ait belgelerin ocak kavramının kullanımı bakımından incelenmesi sonucunda şunları söyleyebiliriz: Eski tarihli belgelerde “...Kara Baba Sultan Evladı, Garip Musa evladı, Seyit Ali Sultan evlatlarından, Koca Haydar evlatlarından, Erarslan evladı, Ali Dede oğlu, Kuldanlı-oğullarından Köse Ali Dede oğlu...” ifadelerinde görüldüğü üzere “ocak” kavramı kullanılmamaktadır.

Yeni tarihli belgelerde ise “...Eraslan Ocağı, Eraslan evlatlarından, Eraslan ocağı, Ağlarca İbrahim evladları, ocağına müteallik olan ve müntesib bulunan tâliban ve muhibban, Kuldanlı-oğullarından Ağlarca İbrahim evlatlarından, ocağına müntesip bulunan cümle talibanın, Hamza Baba evlatlarından, Seyit Bilal Evlatlarından Mekanoglu Evlatlarından, Mekanoglu Ocağı...” ifadelerinde de görüldüğü üzere daha önceki kullanımın yanı sıra “ocak” kavramının kullanıldığı görülmektedir.

Ocakların Alevilikte Yeri

Alevi Ocakları konusunun, Alevilik konusuna yönelik ilgiye de paralel olarak özellikle son yirmi yıldır araştırmacıların ilgisini çektiği görülmektedir. Bu çalışmalar daha çok bu kurumun Anadolu Aleviliğindeki yeri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda ilk çalışmalar N. Birdoğan’a ait bulunmaktadır. Ayrıca burada belirtmeden geçemeyiz ki, Prof. Dr. Alemdar Yalçın, Prof. Dr. Filiz Kılıç ve Doç. Dr. Gıyasettin Aytaş’ın Gazi Üniversitesi Tük Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Müdürlükleri döneminde Ocaklara ilişkin gerek pek çok alan araştırması gerçekleştirilmiş, araştırma makalesi yayımlanmış gerekse el yazmalarının çevirisi, kitaplaştırılması ve Ocakzâdelere ilişkin oluşan çeşitli bilimsel nitelikli toplantıların organize edilmesi gibi pek çok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Yine ocaklar konusunda doğrudan veya dolaylı olarak ilgili Prof. Dr. Irene Melikoff, Prof. Dr. Altan Gökalp, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Hüseyin Bal, Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu, Prof. Dr. Ahmet Taşgın, Doç. Dr. Nilgün Çıblak, Yrd. Doç. Dr. A. Yılmaz Soyger,

Yrd. Doç. Dr. Rıza Yıldırım, Dr. İsmail Engin, Dr. Ayfer Karakaya-Stump, Piri Er, Veli Saltuk, Hamza Aksüt, Coşkun Kökel, Mehmet Eرسال, Rıza Yetişen, Ayhan Aydın, Dr. David Shankland, Peter Bumke, Dr. Gloria Lucille Clarke, Dr. Krisztina-Kehl-Bodrogi vb. pek çok araştırmacının yayınlarda buldukları bilinmektedir.

Son yıllara kadar Alevilik konusunda olduğu gibi, ocaklar konusunda da bilimsel araştırmalar yapılmadığından Türkiye'deki toplumsal ve dinsel ortamı anlamak bakımından çok büyük önem taşıyan bu konuların birçok yönleri karanlıkta kalmıştır. Alevi Ocakları konusundaki araştırmalarda kendine özgü bazı zorluklar bulunmaktadır ki, burada kısaca bunlara da dikkat çekilecektir. Sözlü geleneğin kırsal Aleviliğin yaşamına hâkim konumu ve var olan sınırlı kaynakları da arşiv veya özel şahıslardan temine yönelik zorluklar, ocaklar konusundaki araştırmaları oldukça zorlaştırmaktadır. Diğer önemli bir zorluk ise Alevilik konusunun çeşitli çevrelerce bir oyun alanı görülerek istenilen ideolojik yöne doğru ele alınmasıyla ilgilidir. Bu durum, ne yazık ki bilimin önemli işlevlerinden bilgi birikimine ulaşılmasından çok bilgi kirliliğine yol açan bir süreç şeklinde işlemektedir. Ancak bugün yeni yeni Alevilik ve dolayısıyla ocaklar konusunda yapılan araştırmaların sayısı giderek artmaktadır. Aynı şekilde üniversitelerdeki tezler de artmaktadır. 2010 yılında gerçekleştirdiğimiz bir araştırmada YÖK Kataloğu'nda Alevilikle ilgili 100'den fazla tez bulunduğu görülmektedir. (Yaman, 2010: 34 vd.) Bu önemli konunun tamamıyla aydınlığa kavuşabilmesi için, Anadolu'da değişik yörelerde bulunan ocakları kapsayan alan araştırmalarının ve özellikle Dede ailelerinde var olan her türlü yazılı ve sözlü verilerin toplanması gerekmektedir. Bu bağlamda Dedelerde bulunan şecerelerin ve diğer elyazma belgelerin günışığına çıkması da büyük önem taşımaktadır. Örnek olarak vermek gerekirse şecerelerin bazılarında o ocağa bağlı talip aşiretleri/grupları da gösterilmektedir. Bu durum Anadolu'daki Dede-Talip ağını göstermek bakımından oldukça önemli veriler sağlayacaktır. Ocakzâde Dede ailelerinden elde edilecek el yazma eserler, şecere, icazetname vb. belgeler ve sağlam bir kritiğe tabi tutmak suretiyle alan araştırmalarıyla sözlü gelenekten sağlanacak bilgiler sayesinde pek çok konu aydınlığa kavuşabilecektir. Bu şekilde sağlanacak önemli veriler şu şekilde sıralanabilir:

- 1.Ocakların kuruluşu ve tarihsel alt yapısı.
- 2.Anadolu'nun bir ocak haritası (ocakların dağılımı, göçler).
- 3.Ocakların kendi iç organizasyonu (sosyal, dinsel hiyerarşi vb.).
- 4.Farklı Ocaklar arası ilişkiler.
- 5.Ocak içi Dede-talip ilişkileri.

6.Ocak-Devlet ilişkileri.

7.Ocak-dergah/tekke ilişkileri.

8.Ocakların toplum içerisindeki sosyal nitelik ve işlevleri.

9.Ocakların toplum içerisindeki dinsel nitelik ve işlevleri.

10.Ocak-aşiret/boy ilişkileri.

11.Ocaklarda semboller/araçlar (Cemevi, Kara direk, ziyaretgahlar, tarık, post, bağlama, giyim-kuşam, görünüm, lokma, kurban,).

Ayrıca bugün Türkiye sınırları dışında kalmış bölgelerin Anadolu'yla olan ilişkileri de açıklığa kavuşabilir. Ocakzâde Dedelerde bulunan "Şecereler" in konunun uzmanlarınca ve çok dikkatli olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Anadolu'da değişik ocakzâde Dede ailelerine ait bu belgelerin büyük bir bölümünün toplanmasının birçok, baba, abdal gibi lakaplar taşıyan dervişlerin yaşamlarının üzerini örten sır perdesini aydınlatılabileceğine de inanıyorum.

Ocak sisteminin oluşumuna ilişkin bu konuda gerçekleştirdiğimiz kaynak ve alan çalışmaları doğrultusunda bazı varsayımlar ileri sürmüştük. Bu varsayımları şu şekilde özetlemek olanaklıdır: 1.Alevi Ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş Velî zamanında ortaya çıktı. 2.Alevi Ocakları, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'den önce vardı. Hz. Ali'nin soyundan gelen ailelerce oluşturuldu. 3.Alevi Ocakları, Kızılbaş Türkmen boylarınca kurulmuş Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail Hatayi'den sonra ortaya çıktı. 4.Anadolu'ya gelen kabilelerin dinsel/siyasal liderleri olan dede, baba, abdal unvanlı babalar Ocakzâde Dede ailelerini oluşturdular (Yaman, 2004: 148-149). Ocak sisteminin açıklanmasında bütün bu etkenlerin birlikte değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Örneğin Anadolu'da Seyyid ailelerinin varlığı Osmanlı Döneminden çok öncelere uzanmaktadır. Rus Araştırmacı V. Gordlevski, Anadolu'ya göçlerle Seyyid ailelerin de geldiğinden bahsetmektedir (Gordlevski, 1988: 318). Bu seyyid kökenli yani Peygamber soyuna dayanan ailelerin ocakzâde ailelere dönüşümünün nasıl gerçekleştiği bugün için henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Ocakların kimilerinin Hacı Bektaş Dergâhı ile bağlantılı olduğu da düşünüldüğünde bunların bir bölümü seyyid kökenli olmayıp, Dergâhta postnişin olan Çelebilerin uygun görmesiyle ocak niteliği kazanmış bulunmaktadırlar. Aleviler dinî önderlerini yani Dedeleri bir başka deyişle müridlerini, irşad edici, aydınlatıcı olarak gördükleri için onları bir kurum olarak "Ocak" şeklinde nitelendirmişlerdir. Gerçekten de Ocaklar, Alevi toplumu için aydınlatıcı yegâne güç olmuşlardır. Ocakzâde Dedeler sahip oldukları dinsel, eğitsel ve hukuksal işlevleriyle kentleşme olgusu devreye girene kadar da bu aydınlatma işlevlerini büyük ölçüde gezici şekilde, Anadolu'nun farklı bölgelerini

köy köy dolaşarak yerine getirmişlerdir. Ocaklar, bir ağ gibi Anadolu'da hatta bugün Anadolu dışında kalan bölgelerdeki Alevilerin dinsel hizmetlerini görecektir şekilde organize olmuş, önemli işlevler görmüşlerdir. Öyle ki, bu geniş ocak yapılanmasında, bugün Suriye sınırları içerisinde bulunan Halep'te yaşayan Türkmenlerin bağlı olduğu ocak dedeleri Gaziantep yöresinden gitmekteydi.

Ocakların Aleviler açısından önemine Kehl-Bodrogi şu şekilde dikkat çekmekteydi "...Farklı sosyal gurupların (sülale, aşiret gibi) aynı kutsal ailelere (ocaklara) bağlı olduğu Alevi topluluğunun birarada tutulması da güvence altına alınıyordu. Dede ve Pir gibi dini önderlerinin kadı ve uzlaştırıcı rollerini de üzerlerine almaları hukuksal sorunlarını görüp içinde çözmelerini sağlıyordu. Böylece ocak sistemi Alevilerin bütün dışlanmaya karşı yüzyıllarca dış dünyadan bağımsız olarak varlığını sürdürmesini sağlıyordu..." (Kehl-Bodrogi, 1991: 23) Yine bir Türk devleti olan ve Kızılbaş (Alevi) Türkmen boylar tarafından kurulan Safevilerle girilen şiddetli mücadele sırasında ve sonrasında dışlanan, horlanan bunun sonucunda da içine kapanarak içe dönük bir toplumsal organizasyon geliştiren Alevilerin bu döneminde Ocaklar, bu organizasyonun bel kemiğini oluşturmuştur denilebilir.

Ocakların bir diğer özelliği ise bu ailelerin tanınmış erenlerin adlarıyla anılmalarıdır. Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Garip Musa, Hıdır Abdal, Baba Mansur, Hacı Kureys, Derviş Cemal, Pir Sultan gibi çok sayıda erenin soyundan gelen aileler ocakları oluşturmuşlardır. Burada bu ocak uluları ile ilgili menkıbevi, yarı-menkıbevi ve tarihsel veriler incelendiğinde, 1.Soy, 2.Keramet, 3.Hizmet kaynaklı özetlenebilecek faktörlerin biri yada birkaçının ocak kurucusunu bu konuma getirdiği görülmektedir (Yaman, 2006: 57). Demek ki Alevi Ocakları, Dede Garkın, Sarı Saltuk ve Hıdır Abdal gibi Alevi geleneğinin evlad-ı resul (seyyid) saydığı ve kutsal kabul ettiği din ulularının adlarını taşımaktadır. Ocaklar zaman içerisinde, bu kutsal dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsal hâle getirilmiş, bu soylardan gelenlere ocakzâde (ocakoğlu) denmiş, dedelik görevinin ocakzâde dedeler (seyyidler) tarafından yerine getirilmesi bir gelenek hâlini almıştır. Ocakları Boratav şu şekilde ifade etmektedir: "...Hasan Dede Ocağı, Narlıdere Ocağı deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu'daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge bağlı buldukları kutlu merkezler; ocak bu deyimlerde, aynı zamanda, o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelir ; genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer; nitekim ocak ulusunun soyundan olan kimselere "ocakzâde" derler " (Boratav, 1984: 113) Demek ki Alevi Ocaklarında süreklilik soy esasına dayalı olarak sağlanmaktaydı. Clarke tarafından da ifade edildiği üzere, "...genel

kaniya göre ocaklar ünlü kişiler etrafında oluşur ve daha sonra da bu karizma ve görevler babadan oğula geçerdi. Geleneksel olarak, ocak ailelerinin peygamberin soyundan geldiklerine ve seyyid olduklarına, ve bu nedenle kutsal dini liderler olarak kabul edildiklerine inanılır...” (Clarke, 1998: 81).

Alevi-Bektaşî geleneğine mensup ve Ocak yapılanması içerisinde değerlendirilebilecek, babagan kolu Bektaşîliği dışındaki dinsel önderler dört gruba ayrılabilir: 1.Bağımsız Ocakzâde Dedeler, 2.Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Dedeler/Babalar/Vekiller, 3. Ocakzâde Dedelerce Görevlendirilen Dikme Dedeler/Babalar/Sofular, 4. Diğer Dedeler/Babalar (Dedebaba geleneği dışında bulunan dinsel önder aileleri).

Geleneksel olarak Ocak dedeleri şu niteliklere sahip bulunmaktaydılar: 1. Bir ocaktan (ocakzâde) gelmek, yani Evlad-ı Resul olmaları veya hizmet veya keramet yoluyla mürsitlik payesi kazanmış bir erenin soyundan gelen ocakzâde bir aileye mensup olmak, 2. Bilgili, eğitici ve terbiye edici (mürebbi) olmak, 3. Adaletli, ahlaklı ve örnek insani özelliklere sahip (mürşid-i kâmil) olmak, 4. Temel inanç esaslarını ve uygulamayı gösteren “Buyruk” kitaplarında yazılı esaslara ve yerleşmiş geleneksel Alevilik esaslarına uyuyor olmak.

Geleneksel olarak Ocak dedelerinin işlevleri ise şu şekilde özetlenebilir: 1. Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma, 2. Toplumun irşat (aydınlatma) ve bilgilendirmek, 3. Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak, 4. Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetmek, 5. Adaleti sağlamak, suçluları düşkün etmek, 6. İnancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak, 7. Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak.

Alevi Ocakları çok farklı şekillerde sınıflandırılabilir: Örneğin işlevlerine ve iş bölümüne göre “1.Mürşid Ocakları, 2.Pir Ocakları, 3.Rehber Ocakları, 4.Düşkün Ocakları.” şeklinde; örgütlenme/bağlılık durumuna göre, “1.Bağımsız Ocaklar, 2.Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Ocaklar,” şeklinde; Cem ibadetindeki uygulama farklılıklarına göre “1.Erkânlı Ocaklar, 2.Pençeli Ocaklar” şeklinde ve ayrıca ocakların alt grup veya bölgesel isimlere göre de “Tahtacı Ocakları, Dersim Ocakları” gibi farklı şekillerde anılmaları söz konusudur.

Ancak bütün bu farklı sınıflandırmalara rağmen Ocakların hiyerarşik yapılanmaları çok farklı bir otokontrol sistemi ile denetlenmektedir. Bu denetimi sağlayan yapı “El ele, el Hakka Sistemi” olarak adlandırılmaktadır. Her ocağın bir

mürşidi yani bağlı olduğu ocak bulunmakta, her ocakzâde aynı zamanda bağlı olduğu ocak nezdinde talip olmaktadır. Başka bir deyişle her ocak mensubunun da bağlı olduğu bir başka ocakzâde bulunmaktadır. Ocakzâde olmak Alevi toplumunda ayrıcalıkları da beraberinde getirmektedir. Onun temsil ettiği değerlere büyük kutsallık ve manevi güç atfedilmekte, onlara karşı büyük bir saygı duyulmakta hatta

dışındaki yerlerde faaliyette bulunmazlar. Taliplerde de böyledir yani, babası hangi ocağın talibiye, ya da hangi ocaktan ise, o da mutlaka o ocağın talibi olurdu. Her ocak belli nüfuz alanlarına sahiptir. Ancak çeşitli nedenlerle bağlı buldukları ocak ve dedeleri bulunmayan Alevilerin başka ocakzâde dedelere bağlandıklarına da rastlanmaktadır.

Bazı araştırmacılara göre Şah İsmail'in Yavuz karşısında yenilgiye uğraması ve bunun sonucunda Safevilerin Anadolu'daki nüfuzunun zayıflaması Hacı Bektaş Dergahı'nın doğu Anadolu'da bulunan Alevi Ocakları karşısındaki durumunu güçlendirmiştir. Çelebiler'in, Anadolu'daki ocakzâde Aleviler üzerindeki nüfuzlarını artırmaları Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi (1862-1921) zamanında gerçekleşmiş, ocaklara bağlı Aleviler üzerinde Hacı Bektaş Dergahı çelebilerinin nüfuzlarını arttırmak isteyen A. Cemaleddin Efendi'nin bunda kısmen başarılı olduğu söylenebilir. I. Dünya Savaşı için asker toplamak amacıyla Tunceli'ye kadar giden Cemaleddin Efendi kimi ocakları ve Alevi topluluklarını Çelebilere bağlamayı başarmıştır. Bu şekilde bazı erkânlı ocaklar, pençeli ocaklara dönüşmüşlerdir. Gölpınarlı'ya göre Çelebilere bağlananlara dönük, ocaklara bağlı kalmayı sürdürenlere purut da denilmektedir. (Gölpınarlı, 1993: 790, 794-795)

Ocakların müzikal boyutu üzerine yapılan bir tez çalışmasında Ocak Sistemi ile Gharana Sistemi karşılaştırılmıştır. Ocakların dünyanın farklı bölgelerinde varolan benzeri yapılar ile karşılaştırılması Clarke tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu karşılaştırmanın önemli yönlerinden birisi, bu benzerlikte ortak Hint ve Türk kökenlerinin rolüne dikkat çekilmesidir. Bu konuda Clarke, "...Garanaların da, ocakların da kökleri, hint ve türk kültürlerinden alınmış senkretik unsurlarda bulunabilir..." (Clarke, 1998: 89) demektedir. Ayrıca Clarke, "...Bir ocak genellikle, bir "dede ailesi" olarak tanımlanır. Garana sistemi özellikle bir müzisyenler ailesi etrafında oluşmaktayken, ocak sistemi daha çok bir ruhaniler ailesi etrafında belirmektedir... Hint garanalar, belirli bir müzikal geleneği korumaya yönelmiş tekke (Eng., sanctuaries) olarak nitelendirilebilir. Gharanalar da, ocaklar da, geleneksel kültürün anahtar noktaları ve aktarıcıları olarak tanımlanabilirler. Bu genel topluma göre ayrıcalıklı ve sorumlu konum, iki kültürde de, kalıtımsaldır..." (Clarke, 1998: 90) diyerek benzerliklere dikkat çekmektedir.

Ocakzâdeler arasında yaygın kabul gören bir konu da Alevi Ocaklarının sayısının on iki olmasıdır. On iki sayısının Alevilik bakımından ne kadar önemli olduğu herkesçe malumdur. Ancak alan araştırmalarında görüldüğü farklı

bölgelerdeki ocak mensuplarının her biri farklı on iki ocak ismi vermektedirler. Gerek alan araştırmalarımda gerekse kaynak taramalarında elde ettiğim veriler doğrultusunda yaklaşık 300 ocak isminin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan bir bölümü ana ocağın kolu şeklinde göçlerle ortaya çıkmış ve ana ocak soyundan bir ocak soylunun adı etrafında yeni bir ocak doğmuştur. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarımı sürdürdüğüm dönemden bu yana elde ettiğim yeni bulgular doğrultusunda Ocaklarla ilgili pek çok makale ve geliştirilmiş yeni ocak listeleri yayınladım (Bk. Yaman, 2009). Ocak adlarıyla ilgili ifade edilmesi gereken bir diğer konu da Orta Anadolu'daki Alevilerin Doğu ve Batı Anadolu'daki Alevilerin bağlı oldukları ocak adlarıyla ilgili bilgi sahibi olmadıkları konusudur. Her bir bölge kendi çevresindeki ocakları bilmekte, hatta diğerlerinin ocak olup olmadığına dahi şüpheyile yaklaşabilmektedir.

Dede ailelerini nitelemek dışında Ocak kültürü, bütün Alevi topluluklarda önemli yer tutmaktadır. Ocağa duyulan saygı ortak olmakla birlikte ayrıntılarda büyük çeşitlilik dikkat çekmektedir. Bir fikir vermesi bakımından Tahtacı Alevilerde ocak kültürü ile ilgili inanışları Duymaz ve Şahin'den aktararak sunmak istiyorum. Buna göre Kazdağı Tahtacıları arasında ocak çevresinde gelişen inanç ve ritüeller şu şekilde ifade edilmektedir. "...Tahtacıların her yıl yaptıkları Sarıkız ziyaretlerinde ve Hıdırellez günlerinde ziyaret ettikleri mezarlıklarda ocakların önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz... Kazdağı'nın zirvesinde Sarıkız ziyareti için yerleşilen alanda her ailenin kendisine ait bir ocağı vardır. Sarıkız için veya Sarıkız'ın babası için kesilen kurbanların etleri bu ocaklarda pişirilmekte ve geniş katılımlı sofralarda yenmektedir. Bu ocaklara "aile ocakları" demek uygun olacaktır, çünkü bu ocakların her biri sadece bir aileye aittir. Her aile kendi ocağını bilmekte ve her yıl bu ocağın yanında konaklamakta ve bu ocağı kullanmaktadır. Bu ocakların belli bir aileye özel olduğunu gösteren en iyi kanıt, Sarıkız'ı ziyarete gelemeyen ailelerin ocaklarının boş kalmasıdır. Diğer bir ifade ile çeşitli sebeplerle Sarıkız ziyaretine katılamayan bir ailenin ocağı, diğer ailelerce kullanılmaz ve onların ocağına saygı gösterilir. Ancak buna rağmen bir ailenin ocağını, başka bir aile kullanmak isterse mutlaka ocağın sahiplerinden rızalık almak zorundadır. Bu örnek, aile ile ocak arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından son derece önemlidir. Hatta bu örnek, ocağın atalar kültürü ile de olan bağlantısını da yansıtmaktadır..." (Duymaz-Şahin, 2008: 122) Ayrıca Kaz Dağları'ndaki, Mersin'deki Tahtacı Türkmen mezarlıklarının yanlarında ocaklar bulunmakta, Nevruz ve Hıdırellez gibi dinsel bayramlar bu mezarların yanında yiyecek-içeceklerle kutlanmakta, hatta bu baş tarafına ziyaret sırasında kahve

- BİRDOĞAN, Nejat. (1992a). Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi: Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları, İstanbul: Alev Yayınları.
- (1992b). “Anadolu Alevi Ocaklarının Kuruluşu, İşlevleri, Yayılmaları”, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, I. Cilt Genel Konular, Ankara: K.B. HAGEM Yayınları, s. 5-16.
- BORATAV, Pertev Naili. (1984). Türk Halk Bilimi, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre Ve Törenler, Oyunlar), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOZKURT, Fuat. (1996). “Yalıncağ Ocağı”, Toplumsal Tarih, Kasım 1996, sayı: 35, ss. 38-41.
- BUMKE, Peter. (1989). “The Kurdish Alevis-Boundaries and Perceptions”, Ethnic Groups In The Republic Of Turkey, Ed. By. Peter Alford Andrews, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989, p. 510-518.
- CLARKE, Gloria Lucille. (1998). “Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kadardır?” Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü, İstanbul: M.S.Ü. SBE., Müzikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar. (2007). Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük, c. 4, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- ÇÖPOĞLU, Binnaz. (ty). Bolu Şer’iye Sicili, 1687-1688 tarihli 836 No’lu Defterin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi BAMER Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1997). Osmanlıca-Türkçe Osmanlıca Lûgat, 14. b., Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DERSİMİ, M. Nuri. (1994). Kürdistan Tarihinde Dersim, İstanbul: Zel Yayıncılık.
- DUYMAZ, Ali. – Halil İbrahim Şahin. (2008). “Kaz dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 11, sayı: 19, (Haziran 2008) s. 116-126.
- ER, Piri. (1998). Geleneksel Anadolu Aleviliği, Ankara, Ervak Yayınları.
- ERSAL, Mehmet. (2009). Alevi İnanç-Dede Ocakları Üzerine Bir Örneklem: Velî Baba Sultan Ocağı, Malberg: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü.
- GORDLEVSKİ, V. (1988). Anadolu Selçuklu Devleti, Çev. A. Yaran, Ankara: Onur Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1958). Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilayet-Name”, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- (1977). Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- (1993). “Kızılbaş” md., İ.A., C. 6, İstanbul: MEB, s. 789-795.

- GÜNŞEN, Ahmet. (2007). "Gizli Dil Açısından Alevilik Bektaşılık Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış", *Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları*, vol: 2, no: 2, (Spring 2007), ss. 328-350.
- HASLUCK, F. W. (1929). *Christianity And Islam Under The Sultans*, Ed. By Margaret M.Hasluck, 2 vols, Oxford: Clarendon Press.
- İLGÜREL, Mücteba. (2001). "Yeniçeriler" md., *İslam Ansiklopedisi*, c. 13, Eskişehir: M.E.B. Yayınları, s. 385-395.
- İNAN, Abdülkadir .(1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3.b., Ankara: TTK Yayınları.
- (1998). *Makaleler ve İncelemeler*, c. 1, 3.b., Ankara: TTK Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAYAPINAR, Levent – N. Kılıç, A. Kayapınar, F. Kılıç. (2008). *Bolu Livâsı Sâlnâmesi (Giriş-Metin-Tıpkıbasım-Dizin) 1921-1925 Senesi*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, BAMER Yayınları.
- KEHL-BODROGI, Krisztina. (1991). "Alevilik Üzerine", *Cem*, sayı: 6, (Kasım 1991), s. 21-24.
- (1996). "Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik", *Birikim*, sayı: 88, (Ağustos 1996), s. 52-63.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (1993b). "Bektaş Hacı Bektaş Veli" md., *İ.A., C. 2*, İstanbul: MEB, s. 711-718.
- (1995). "Bektaşiliğin Menşe'leri", *Cem*, Çev. Mehmet Yaman, sayı: 52, (Eylül 1995), s. 9-13.
- KÜÇÜK, Murat. (1994). "Cemal Abdal ve Mazgirt'te Dede Ocakları", *Nefes*, sayı: 6, (Nisan 1994), s. 40-43.
- MELIKOFF, İrene. (1993). *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Meydan Larousse. (1972). "ocaklık" md., c. 9, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- OCAK, A.Yaşar. (1989a). "Alevi" md., *T.D.V.İ.A., C. II*, İstanbul: s. 368-369.
- (1999). "Aleviliğin Tarihsel, Sosyal Tabanı İle Teolojisi Arasındaki İlişki Problemine Dair", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Ve Nusayriler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 385-398.
- OLSSON, Tord, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere (Ed. By) (1998). *Alevi Identity Cultural, Religious And Social Perspectives*, İstanbul: Swedish Research Institute.
- ÖGEL, Bahattin. (2002). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, 2.b., II. Cilt, Ankara: TTK Yayınları.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali. (2003). *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

- SAMİ, Şemseddin. (1991). Temel Türkçe Sözlük, Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî, c. 3, İstanbul: Tercüman Genel Kültür Yayınları.
- SEVGİN, Nazmi. (1946). Zazalar ve Kızılbaşlar, Coğrafya, Tarih, Hukuk, Folklor, Teogoni, İstanbul: Daktilo Halinde Notlar (Ankara Pertev Naili Boratav Kitaplığı'ndan Fotokopi edilmiştir).
- SHANKLAND, David. (1999). “Günümüz Türkiye’si Alevilerinde “Dede” ve “Talip” Arasındaki Değişen Bağ”, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 319-327.
- SÜMER, Faruk. (1976). Safevi Devleti ve Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları.
- TAŞĞIN, Ahmet. (1997). Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: S.Ü. SBE., Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- (Haz.): Bisâti Buyruğu, (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr), Yayınlanmamış Eser.
- TSCHUDI, R. (1986). “Bektashiyya”, E.I., vol: I, s. 1161-1163.
- TÜRKAY, Cevdet. (1979). Başbakanlık Arşivi Belgeleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret Ve Cemaatlar, İstanbul: Tercüman Kaynak Eserler.
- Türkçe Sözlük (1998). cilt 2, K-Z, 9.b, Ankara: TDK Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1988). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- YALMAN, Nur. (1969). “Islamic Reform and the Mystic Tradition in Eastern Turkey”, Archives Europeennes De Sociologie, Tome: X, No: I, p. 41-60.
- YAMAN, Ali. (2001). “Anadolu Aleviliğinde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, (23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir), Ankara: Ervak Yayınları, s. 849-887.
- (2004). Alevilikte Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik, İstanbul: K.A.S. Derneği Yayınları.
- (2006). Kızılbaş Alevi Ocakları, Ankara: Elips Kitap.
- (2009). “Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları”, Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü, Ed. A. Yaşar Ocak, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 178-202.
- (2010). “Alevilik Bektaşilik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, içinde Alevi ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri, Ed. G. Aytaş, D. Sümer, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, ss. 34-41.

- YAMAN, Mehmet. (1995). Alevilik İnanç Edeb Erkân, 4.b., İstanbul: y.b.
- YAVUZ, Edip. (1968). Tarih Boyunca Türk Kavimleri, Ankara: Kurtuluş Matbaası.
- YETİŞEN, Rıza. (1950). “Naldöken Tahtacıları”, T.F.A., sayı:17, (Aralık 1950), s.265.
- (1986). Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Göreneklere), İzmir – Narlıdere: y.b.
- YILMAZ, A. (1948). Tahtacılar Gelenekleri, Ankara: CHP Halkevi Neşriyatı.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya. (1998). Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar, Haz. Turhan Yörükkan, Ankara: T.C. K.B. Yayınları.